

Український інститут громадського здоров'я
Тернопільська державна медична академія ім. І.Я.Горбачевського

ВІСНИК
СОЦІАЛЬНОЇ ГІГІЄНИ
ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ
ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

ЩОКВАРТАЛЬНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

3

Ukrainian Institute of Public Health
Ternopil Medical State Academy by I.Y.Horbachevsky

BULLETIN
OF SOCIAL HYGIENE AND
HEALTH PROTECTION
ORGANIZATION OF UKRAINE
QUARTERLY SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL

Київ - Тернопіль
“Укрмедкнига”
2000

УДК 614.12

В.Л. ТАРАЛЛО, Ю.А. ТИМОФЄЄВ

ДО ОЦІНКИ ФАКТОРІВ РИЗИКУ В ПРАКТИЦІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Буковинська державна медична академія

Було зроблено спробу розшифрувати потенціал діагностичних можливостей використання знань про фактори ризику в практиці охорони здоров'я та наукових дослідженнях з метою вибору оптимальних моделей зниження небезпеки здоров'ю людини (групи людей), які пов'язані з ними. Робота базується на висновках, що отримані при застосуванні методів системного аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення.

Людина (група людей) взаємодіє з фрагментами середовища, результати якої проявляються конкретними сигналами. Вони несуть інформацію про можливі відхилення в стані середовища та його об'єктах, які оцінюють з позиції їх сприятливості для збереження здоров'я населення, в тому числі з боку оцінки забезпечення галузі й власного здоров'я населення ресурсами та умовами для їх "виживання". Саме ця інформація формує когнітивний ресурс національної і територіальних систем охорони здоров'я. Процес формування знань здійснюється декількома етапами, які містять сприйняття сигналу, його усвідомлення та вміння виділити (представити у зрозумілому для всіх користувачів вигляді); останнє можливе лише за умови наявності загальноприйнятої класифікації для відповідних сигналів (ознак станів спостережуваних об'єктів).

Щоб отримати знання про здоров'я, беручи до уваги фактори ризику, треба враховувати таке. Факт – це результат, одержаний на основі емпіричних знань. Сукупність виділених фактів називають фактурою. Вона як емпірична закономірність надає досліднику необхідну інформацію про середовище та його "рельєф" (характеристики).

Враховуючи те, що факти завжди породжуються об'єктами середовища, їх можна вважати генетичною похідною * морфології (складу, структури) та функцій (функціонування та взаємодії) об'єктів середовища. Це надає можливість користувачам (лікарям усіх щаблів управління в охороні здоров'я) прочитувати факти "назад" – до об'єктів, від яких вони походять, тобто реально вийти на практику. Ці ж дані, прочитані "наперед", сприяють виходу на теорію, враховуючи, що теорія – це знання, породжені практикою. На основі цього завжди при вивченні стану людини або населення будь-

який отриманий факт можна гарантовано використувати в аналізі як основу зв'язку теорії та практики, в тому числі при оцінюванні стану діяльності галузі.

Джерелом факту, який завжди буває результатом вже здійсненої взаємодії, є фактор. Останній невід'ємний від об'єктів середовища, з якими контактує виділений (досліджуваний) об'єкт. Тут слід зазначити, що взаємодія всіх об'єктів середовища постійна і всі об'єкти середовища завжди знаходяться в **рухомій рівновазі**, яка в практиці, за даними медичної статистики, висвітлюється певним набором фактів (у межах варіації їх відношень), що тепер називають даними.

При цьому зміна функціонування будь-якого з об'єктів, що взаємодіють, може призвести відразу або з часом до зміни характеристик спостережуваних фактів, їх фактури як "портрету" взаємодії (за статистичними даними). Саме в межах фактури проявляється взаємозв'язок понять у соціальній медицині та організації охорони здоров'я: "фактор – інформація – факт – рішення – дія".

Такий підхід в аналізі дозволяє користувачу прочитувати будь-який фактор багатогранно: як факт (характеристика "де юре"), як інформацію (код "рельєфу" середовища та об'єкта, що досліджується), як джерело у прийнятті рішення (до того ж з виділенням умов обмеження) і, нарешті, як фундатор дій, зміст яких націлений на усунення або зниження впливу причини зміни характеристик досліджуваних явищ (причому одночасно).

Наведена сутність фактора і підхід до його аналізу, за одержуваними результатами, усуває невизначеність контрольованого середовища, його об'єктів, їх станів. Причому в конкретній суб'єктивній оцінці цю невизначеність можна також визначити як ризик (небезпеку) для існування досліджуваних об'єктів (людини, населення, галузі, окремого закладу). З цього випливає, що фактор, виділений як фактор ризику, тільки один з якісних аспектів розгляду факту і саме поняття "ризик" знаходиться у сфері людської, тобто соціальної, оцінки обмежень існування спостережуваного об'єкта (але не в самому факті або факторі!).

З цієї точки зору, проявлена в практиці й зафіксована в медичній статистиці фактура є методологічним підґрунтям прийняття рішень, у методичному плані – основою прогнозування, а в інформаційно-методичному – основою певних практичних дій у регулюванні та організації функціонування об'єкта (населення, медичного закладу, окремої людини), контролі їх станів.

Визначеність фактів та подій, які стоять за ними, проявляється тільки після їх виміру, оцінювання та відповідного означення – отримання ними "імені" за прийнятою класифікацією (причому на мові користувача). Останнє формулює витоки розмаїття інтерпретацій одних і тих же факторів та аспектів їх прояву: з позиції різних дисциплін, різних дослідників, їх досвіду, можливостей визначення характеристик явища тощо.

Враховуючи, що кожний факт шляхом аналізу групи подій (витоків факту) може бути співвіднесений із функціонуванням конкретного об'єкта (об'єктів), неважко усвідомити, що за будь-яким фактом криються конкретні умови, спосіб та уклад існування цього об'єкта. Тобто завжди можна прослідкувати організацію умов та способу проявів факту. Наприклад, фактор ризику в "житті" факту можна інтерпретувати як його змінну характеристику, що визначає як сам факт, так і умови його виявлення; відповідний аналіз сприяє визначенню "екології" факту. Одночасно необхідно врахувати, що фактор ризику є способом проявлення факту, він на тлі умов його виникнення розкриває способи існування контрольованих суб'єктів середовища (людини, групи людей, певної медичної служби), медичні аспекти їх станів.

З цих позицій при розгляді в практиці охорони здоров'я стану людини або населення (як спостережуваної сукупності фактів за відповідними статистичними даними) фактор ризику є своєрідним параметром операторів формування її здоров'я, різних його проявів. Ураховуючи це, здоров'я і хвороба (як одна з якісних його характеристик) – прояви взаємодії об'єкта в середовищі – не можна розглядати як протилежні поняття. Вони є результативною, наслідковою характеристикою природних динамічних процесів життя та виживання об'єкта в середовищі.

У такому розгляді факт, зареєстрований у нозологічних одиницях (наприклад, у діагнозах хвороб), змістовно представляє нам етіологію (умови розвитку факту), патогенез (спосіб його розвитку) і, одночасно, фактори ризику в умовах, способі та організації життя досліджуваних об'єктів (людини, населення, певної медичної служби тощо), які контролюються в галузі охорони здоров'я. При цьому системна діагностика дає досліднику (лікаря, менеджера) можливість виходу на зовнішню (середовищну) та внутрішню (за спосо-

бом життя об'єктів) профілактику спостережуваних якісних порушень в їх динамічно змінюваному існуванні для розробки відповідних програм або окремих заходів.

Системний аналіз фактів дозволяє також обрати інший підхід до формування контрольних (нормативних або еталонних) характеристик для оцінки спостережуваних процесів. Відомо [1], що дослідники часто визначають діапазон "норми" саме у відхиленнях факту. При цьому "хвороби" об'єктів у встановленні "норм" не враховуються. Але їх виключення з "норми" сприяє неправильній діагностиці, викривленому визначенню прогнозу і відповідній орієнтації при прийнятті рішень у регулюванні станів об'єктів. Упродовж хвороб здоров'я є чимось "мертвим", без розвитку. Причина: здоров'я та хвороба традиційно вважаються протилежними полюсами. Нібито при хворобі розвиток уповільнюється, не спостерігається прогрес, що не відповідає дійсності.

Слід зауважити, що одним із соціально і практично значущих аспектів знань про фактори ризику є їх зв'язок зі страховим ризиком. Наукова основа використання їх у поступово впроваджуваному в Україні медичному страхуванні така:

- фактор ризику пов'язаний зі здоров'ям;
- фактор, реалізований (зареєстрований статистично) у факті, – продукт наукової діяльності, що базується на практиці;
- факт, пов'язаний із використанням людського життєвого ресурсу і виражений у грошовому вигляді, дає традиційне розуміння оцінки якості здоров'я; він, означений як "фактор ризику", може сприяти "відхиленню від здоров'я", формуванню "небезпеки" останньому з боку існування (і виживання) в певному середовищі людини або групи людей (населення).

Наведені характеристики обґрунтовують необхідність включення фактора ризику в формування методологічних та інформаційно-методичних основ створюваної системи медичного страхування населення країни. При цьому слід враховувати, що фактор ризику в реконструкції "фактор ризику > факт" дозволяє досліднику отримати історію факту ("минуле"). При вимірі його в реальному часі гарантується відтворення (реконструкція) "теперішнього", а в інтерпретації "факт як процес прояву фактора ризику > новий факт" можна отримати прогноз "майбутнього".

Треба також зазначити практичну доцільність інтерпретації фактора ризику як "сигналу" (на рівні взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем). Це дозволяє узгоджувати в практиці поняття "фактор ризику" та "стрес", що створює умови для аналізу та оцінки факторів ризику здоров'ю індивіда з боку біофізики. З іншого боку, також можлива інтерпретація фактора ризику як "сигналу"

про взаємодію окремих підсистем в організмі людини (молекул, органів тощо), що може бути використано для вивчення та оцінки процесів здоров'я на рівні біохімії. Саме в межах останньої дослідник (лікар) отримує інформаційну інтерпретацію хвороб. Окрім того, системний підхід надає можливість конструктивному виходу на поняття "адаптації", ступінь адаптації людини та населення в середовищі тощо.

Усі ці знання дозволяють встановити зв'язок станів окремої людини і населення, станів середовища існування людей і створеної ними системи опіки здоров'я тощо.

На відміну від фактів, у факторах ризику закладено рішення: "метрика" факторів ризику показує ризик відхилень від здоров'я об'єкта. Також слід урахувати соціал-гігієністам, що показники здоров'я – це медична оцінка помилок людини (гру-

пи людей) в їх функціонуванні (та взаємодії) в певному середовищі: вони, узгоджені з видами конкретної діяльності, фактично вказують на помилки в системі прийняття людиною (групою людей) рішень, які призводять або можуть призвести до хвороб і небажаної перебудови у функціонуванні підсистем організму (станів здоров'я населення). Тут належить звернути увагу дослідників на те, що фактор ризику як основа реконструкції явищ, що спостерігаються ними, може отримувати векторну оцінку (\pm) лише з точки зору цілого, тобто при розгляді об'єкта і середовища його існування в неподільній цілісності. Це важливо враховувати в діагностиці станів, прогнозуванні перебігу процесів і прийнятті рішень щодо збереження та зміцнення здоров'я населення в цілому на підпорядкованих лікарям (або досліджуваних науковцями) територіях.

Висновки

1. Фактор допускає багатоаспектну оцінку при аналізі його з позицій "фактор – інформація – факт – рішення – дія".
2. Фактор ризику – не природна, а виключно соціальна шкала оцінки якості фактора з позицій безпеки існування людини або населення в конкретних умовах навколишнього середовища.
3. Системний аналіз факторів здоров'я свідчить про те, що поняття "здоров'я" і "хвороба" не протилежні, вони є різними "вимірами" одного й того ж природного процесу життя, обидва входять до явищ "патологія" та "норма"; відрізнити ці поняття можливо виключно при введенні у практику охорони здоров'я спеціальних класифікацій.

Список літератури

1. Корольков А.А., Петленко В.П. Норма. БМЭ. – М.: Советская энциклопедия, 1981. – Т.1 7. – С. 196-201.

К ОЦЕНКЕ ФАКТОРОВ РИСКА В ПРАКТИКЕ ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ И НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

В.Л. Таралло, Ю.А. Тимофеев

В статье раскрыты отдельные системные аспекты оценки факторов риска, которые расширяют возможности практической оценки знаний, скрытых в них, для обеспечения диагностики состояния здоровья объектов, которые наблюдаются в охране здоровья.

ON EVALUATING OF RISK FACTORS IN HEALTH CARE PRACTICE AND SCIENTIFIC INVESTIGATIONS

— Tarallo, Yu. A. Timofeyev

The research deals with some systemic aspects of evaluating risk factors that expand the possibilities of practical evaluation of knowledge concealed in them for providing diagnostics health status of the objects being observed.